

תנועת החרות – שמואל תמיר ומשפט קסטנר שלושה מסמכים מארכיונו של אריה בן-אליעזר במכון ז'בוטינסקי

יחיעם ויץ

מבוא

את שלוש התעודות המובאות בזה מצאתי בארכיונו האישי של אריה בן-אליעזר, המצוי במכון ז'בוטינסקי בישראל. אריה בן-אליעזר (1913-1970) נולד בוויילנה ועלה ארצה בהיותו בן שבע. הוא היה מראשוני המצטרפים לאצ"ל, ובתקופת מלחמת העולם השנייה היה מראשי משלחת האצ"ל לארצות-הברית. בספטמבר 1943 חזר ארצה, הצטרף למפקדת האצ"ל והיה בין האישים המרכזיים שהביאו לשחרורו של מנחם בגין מ'צבא אנדרס' ולמינויו למפקד האצ"ל במקום יעקב מרידור. ב-1944 נעצר בן-אליעזר בתל-אביב ונשלח למחנה מעצר באסמרה שבאריתריאה. ב-1947 ברח מהמחנה והגיע לצרפת. עם הקמת המדינה היה ממייסדי תנועת החרות ומבכירי מנהיגיה ונבחר מטעמה לכנסת הראשונה. להוציא תקופה קצרה, שבה נדון בהמשך, היה בן-אליעזר חבר כנסת עד יום מותו, ומ-1955 ועד פטירתו היה סגן יושב-ראש הבית.

בן-אליעזר היה מקורב ביותר למנחם בגין, ויש הטוענים כי היה היחיד בצמרת שבגין היה מוכן לשמוע ממנו דברי ביקורת. המסלול שהובילו למעמד זה היה שונה לחלוטין מזה שעשו עמיתיו להנהגת משלחת האצ"ל לארצות-הברית – הלל קוק (פטר ברגסון), שמואל מרלין וערי ז'בוטינסקי. השלושה היו ממייסדי תנועת החרות ונבחרו מטעמה לכנסת הראשונה, ושמואל מרלין אף כיהן כמוכירה הכללי הראשון. ואולם, זמן קצר לאחר הבחירות הלכה והתערערה מערכת היחסים בינם לבין מנחם בגין. בראשית 1951, לקראת ועידתה השנייה של התנועה, הקימו השלושה – במסגרת 'חרות' – סיעה שנקראה 'למרחב'. אל הנהגתה של סיעה זו הצטרף עורך-הדין הצעיר שמואל כצנלסון (תמיר). תמיר נולד בירושלים בשנת 1923. מנעוריו היה קשור לתנועה הרוויזיוניסטית, וב-1938, בהיותו בן 15, הצטרף לאצ"ל והיה לאחד ממפקדיו במחוז ירושלים. ב-1947 הוגלה למחנה מעצר בקניה, שם השלים את השכלתו המשפטית, וב-1948, לאחר שובו ארצה, היה ממייסדי תנועת החרות, שימש ראש מחלקת ההסברה שלה ואף הצטרף למנחם בגין במסעו בארצות-הברית בדצמבר 1948. עיקרי השקפת העולם שעמדה ביסוד הסיעה החדשה היו שונים לחלוטין מעיקרי השקפת

העולם של הזרם המרכזי בתנועת החרות, שמנהיגו היה מנחם בגין. שני הזרמים נבדלו זה מזה בשלושה היבטים מרכזיים של תפיסת עולמם. הראשון שבהם היה היחס למשטר הדמוקרטי. אנשי 'למרחב' ערערו על התפיסה הפוליטית הבסיסית שהנחתה את מנחם בגין, ולפיה הדרך להגיע לשלטון היא הדרך הפרלמנטרית, באמצעות 'פתק הבחור'. הם טענו כי תנועת החרות בהנהגתו של בגין הפכה לתנועה בורגנית, שנשטה את דרך המהפכה ואת דרכו של הארגון הצבאי הלאומי. אמנם בעניין הדמוקרטיה היתה ביקורתה של סיעת 'למרחב' על בגין מתונה יותר מן הביקורת שהטיחו בו בעניין זה ישראל אלדד וכתבה העת שלו, סלם – אחרי הכול, אנשי הסיעה השתייכו ל'חרות', ומקצתם אף ייצגו אותה בכנסת. הם לא פסלו אפוא על הסף את הפעילות הפרלמנטרית, אולם טענו כי אסור לתנועה לראות בה את זירת פעילותה העיקרית וכי עליה להקדיש את עיקר מרצה לפעילות חוץ-פרלמנטרית תקיפה. בניגוד לבגין, שבאופן עקרוני ראה ב'חרות' מחתרת שהפכה למפלגה פוליטית המכבדת את כללי הדמוקרטיה הפרלמנטרית, אנשי 'למרחב' ראו בה גוף הממשיך את פעילות המחתרת בדרכים אחרות – אך לא בדרך הפרלמנטריות אלא בדרך 'המהפכה'. שמואל מרלין טען כי אסור לחכות לכך שהמשטר יתפורר מעצמו: יש לעשות הכול כדי ליזום את הפלתו, ולשם כך יש להשתמש בכל האמצעים הציבוריים העומדים לרשותו של גוף צעיר, דינמי ונועז, כמו 'למרחב'.¹ עמדה זו באה לידי ביטוי במצעה של הסיעה, שחובר לקראת הוועידה השנייה של 'חרות'.² בסעיפו הראשון, שכותרתו היתה 'לא שיפור המשטר אלא חיסולו', נאמר כי היות שמפא"י היא 'נושאת הבגידה, התבוסתנות ומשטר הגטו בישראל והיות ומפלגה זו היא הגורם השליט במדינה, מחליטה הוועידה כי התנועה לא תשתף פעולה עם מפא"י בשום קואליציה ממשלתית וכי מוסדות התנועה ונציגיה לא ישתפו פעולה בשום מוסד של הממשלה, הואיל ואין זה מתפקידה של התנועה לתקן או לשפר את המשטר הקיים כי אם לחסלו ולהמירו במשטר חדש'. גם סעיפים אחרים במצע קראו למעשה לדה-לגיטימציה של שלטון מפא"י, ובעצם – של השלטון כולו. סעיף אחד קרא לסיעת חרות בכנסת 'לא להסתגל בשום פנים לקו הפרלמנטרי של הממשלה, כי אם ליזום את העבודה התחוקתית שבאמצעות הכנסת תוך שיתוף פעולה מתמיד עם דעת הקהל באומה'. סעיף אחר קרא לוועידת התנועה להחליט 'כי על התנועה להביא לידי ביטוי מאורגן את זעמם המאורגן ואת התנגדותם הפעילה והגלויה של אזרחי המדינה, כדי לשים קץ לכל הסבל והבזיון שהוטו על אזרחי המדינה על ידי המשטר המושחת'.

ההבדלים האידיאולוגיים בין חרות ל'למרחב' באו לידי ביטוי גם בתפיסותיהן בנושא האוריינטציה הבין-לאומית של ישראל. באותה עת תמך בגין בניטרליות. עוינותו המסורתית לקומוניזם ולברית המועצות התרככה, וב-1948 הוא אף התבטא בזכותם. ב-15 במאי 1948,

1. בעניין זה ראו: יונתן שפירא, לשלטון בחרתנו: דרכה של תנועת החרות – הסבר סוציולוגי-פוליטי, תל-אביב 1989, עמ' 89.

2. סימונו: מכון ז'בוטינסקי בישראל, ה-13-2 [להלן: מזב"י]. וראו בעניין זה מאמרי: 'The Herut Movement and the Reparation Agreement with Germany', *Israel Affairs* (March 2001)

בנאום שנשא ב'קול ציון הלוחמת', תחנת הרדיו המחתרנית של האצ"ל – נאום שבו הודיע על הקמתה של 'תנועת החרות'³ – אמר בגין כי בעבר אמנם שררו 'יחסי איבה בין מדינת המהפכה לבין תנועת השחרור העברית', אך 'בעקבות מלחמת הגבורה של המחתרת העברית' חל שינוי מהפכני ביחסים אלו. על מהותו של שינוי מהפכני זה אמר בגין: 'ברית המועצות הכירה בזכותנו לרבוניות ועצמאות במולדתנו. ואנחנו לעולם לא נשכח כי הצבא הרוסי המנצח הציל מאות אלפי יהודים מצפרניהן של חיות הטרף הנאציות. אנחנו לעולם לא נשכח, כי בעמוד עמנו מול פרשת הדרכים ההיסטורית הושיטה לו ברית המועצות יד עוזרת וסייעה לו לעלות על דרך העצמאות'.

בניגוד לבגין, אנשי 'למרחב' דיברו במפורש לא רק על אוריינטציה אמריקנית אלא אף על כריתת ברית צבאית בין ישראל לארצות-הברית. במאמר שהתפרסם בביטאון חרות ערב הוועידה⁴ נטען כי קיימת סכנה של פלישה סובייטית לאזור, וכי ישראל חייבת להתכונן לקראתה. כותב המאמר, הלל קוק, טען כי 'האפשרות שחלומם של הקומוניסטים המפ"מיים על קידום פני הצבא האדום בירושלים [יתגשם], היא סכנה מוחשית'. קוק טען כי יש להתכונן לקראת פלישה שכזאת, שכן ישיבה באפס מעשה עוזרת לבריטים לקיים את הסטטוס-קוו באזור, וסדר בריטי זה 'מ'ן ההכרח שיעודד את הרוסים לפלישה'. הוא גרס כי חוסר מעש עתה פירושו 'תמיכה באנגליה וברוסיה כאחת, עד כמה שהדבר מצלצל כפרדוכס – ולא כן הוא, כי בוויין עוזר לסטלין לא פחות מאשר צ'מברליין עזר להיטלר'. בניגוד לעמדתו של בגין טען קוק כי 'הדרך להתמודד עם סכנת אימים זאת איננה אימוץ אוריינטציה נייטרלית, כי מה שיכול להצילנו הוא כוננות צבאית בעזרת ארצות-הברית'. טענתו היתה כי רק יוזמה מדינית כזאת תביא לכך שנפסיק לנהוג כ'פרנסי הסוכנות היהודית אשר לעולם לא נקטו שום יוזמה מדינית, והמיטלטלים כאובייקטים פסיביים הנתונים תמיד לחסדם של אחרים'. בדבריו אלו התכוון קוק לא רק לממשלת ישראל, שראשיה, כך טען, נוהגים כאילו המשיכו להיות פרנסי הסוכנות, שאינם 'חושבים בקטגוריות של מדינאים, הנושאים באחריות לגורל ארצם' – הוא התכוון גם למנהיגי מפלגתו, שלא נקטו יוזמה כלשהי בשאלות הקשורות למדיניות החוץ ולהתגוננות הלאומית'. את מאמרו סיים קוק בקביעה כי רק נקיטת יוזמה מדינית עשויה להביא ליציאתנו למרחב, כי אחרת ניוותר 'מדינת חסות בריטית, במסגרת גבולות החנק המטורפים של היום, אשר בסופו של דבר תהפוך חס ושלום לרפובליקה עממית ערבית, עם אזור אוטונומי במתכונת בירובידג'אן'. על הדברים האלה ועל התפיסה שביטאו השיב בגין בנאום שנשא בסיום הוועידה. בנאום זה קבע כי תפיסתם של קוק ושל חבריו היא במידה רבה ה'נגטיב' של תפיסת השמאל, הרואה בברית המועצות את המולדת השנייה. בגין טען כי אין מולדת כפולה או שתי מולדות, וכי 'הן אלה הטוענים לברית המועצות כמולדת נפשית שנייה והן אלה הטוענים למען המערב – שניהם פסולים'⁵.

3. 'דבר המפקד של הארגון הצבאי הלאומי', חרות (בטאון האצ"ל), צו (ו') באייר תש"ח – מאי 1948).

4. ה' קוק, 'תכנית הצלה', חרות (בטאון תנועת החרות), 9 בפברואר 1951.

5. בעניין זה ראו: 'בנאום התשובה בוועידת חרות קרא מנחם בגין: נניף דגל שחרור המולדת', חרות, 2 במרס 1951.

מאפיין נוסף ומרכזי ביותר של 'למרחב' היה האוריינטציה הנאו-כנענית שלה. הלל קוק פירט את השקפותיו בסוגיה קרדינלית זו במסיבת עיתונאים שערך עם בואו ארצה, ימים ספורים לאחר הקמת המדינה.⁶ במהלך מסיבת העיתונאים תבע קוק להפריד לאלתר בין הדת למדינה, לבטל מיד את הסוכנות היהודית, להבטיח את זכויותיהם האזרחיות של הערבים במדינה ואף לשתפם בממשלה הזמנית. את עיקרי השקפותיהם בעניין זה ביטאו חברי הסיעה באופן ממצה באיגרת ששלח 'טודרוס' (כינויו המחתרתי של שמואל מרלין) למנחם בגין מפרס ב-21 באוקטובר 1946.⁷ באיגרת זו טען מרלין כי המרת המושג 'יהודי' במושג 'עברי' והשימוש במושגים כמו 'מולדת עברית' ו'אומה עברית' אינם מספיקים. הוא תבע הסתלקות מהציונות ואף מן היהדות. באשר למושג 'ציונות' טען כי השימוש בו 'נותן לך את הרושם המערפל והמזויף של הציונות הרשמית [...] הציונות שויצמן עומד בראשה זה עשרות בשנים [...] שרודפת את המעמד [שם מוסכם לאצ"ל, י"ו], שמדכא[ת] כל בטוי של מרד, של התקוממות לאומית, שמותרת על זכויות העם ועל 97 אחוזים של הארץ'. לעומת זאת הביא מרלין את הדוגמה של עולי הגרדום אליהו בית צורי ואליהו חכים, שהצהירו בבית המשפט 'שהם עשו מה שעשו לא בתור ציונים, כי אם בתור ארצי-ישראליים'. בהקשר זה כתב:

כשבן-אדם יוצא למות עבור שחרור מולדתו, ומכריז על כך בתור בן הארץ, או נתין הארץ שעבור שחרורה הוא נותן את חייו – העולם מבין את זה, פשוט כמשמעו, ואין זה ניתן לפירושים וזיופים וסירוסים, מכיון שלציונות אין תקדים בהיסטוריה ולמלחמת שחרור יש תקדים כמעט אצל כל אומה ולשון וכמעט בכל תקופה – בצורה זו או אחרת.

על היהדות כתב מרלין:

כל הקונסטלציה העכשוית של היהדות העולמית היא קלושה יותר מדי, יסודותיה הזדעזעו יותר מדי, [והיא] אינה מתאימה יותר לא לצרכי עמנו בשעת חרום זו [1]בתקופת ההתקפה הגדולה עלינו מבחוץ הוכיחה להיות לא יותר מאשר קנה רצוץ, ללא כל התקוממות, ללא כל הגבה, וששה מיליונים מאחיותנו ואחינו היקרים נשמדו. ובכן השאלה הדורשת פתרון היא האם באנו כולנו לידי מסקנה שבמקום הקונסטלציה השבורה והמוחרבת יש ליצור מסגרת חדשה של אומה חיה ולוחמת, אומה המזדהה באופן מוחשי עם טריטוריה לאומית ומדינה לאומית והמיוצגת על-ידי ממשלה לאומית.

6. בעניין זה ראו: 'פ' ברגסון תובע לנתק הקשרים עם אנגליה', המשקוף, 27 במאי 1948; 'פיטר ברגסון נפגש עם עיתונאי תל-אביב', מעריב, 27 במאי 1948.

7. סימונו: הארכיון לתולדות 'ההגנה' [את"ה] 112/1230. וראו בעניין זה גם מכתב שמואל מרלין למפקד האצ"ל, בתוך: יצחק אלפסי (עורך), הארגון הצבאי הלאומי בארץ-ישראל: אוסף מקורות ומסמכים, ג (ינואר 1944-דצמבר 1946), תל-אביב 1994, עמ' 528-542.

השאלה היא: האם באנו כולנו לידי מסקנה שהמעמד - בכל חזיתיו ושטחי פעולתו - בחזית הלוחמת במולדת ובשטח המדיני הבין-לאומי - רואה בעצמו בתור הכוח המסמל והמגשים והמיצג של המסגרת החדשה הזו - לא של הסתדרות ציונית ישנה או חדשה [...] לא של 'סוכנות יהודית' או 'קונגרס יהודי עולמי' ואפילו לא של ישוב - כי אם של עם חי ולוחם, המזדהה עם טריטוריה לאומית, על כל זרמיו וכוונויו.

במצעה של הסיעה היו לגישה זו כמה וכמה ביטויים. נכללה בו, למשל, תביעה לחיסול המוסדות הלאומיים: המצע קרא להעברת סמכויותיה של הסוכנות לידי הממשלה ול'חיסול המושג האנכרוניסטי של הסוכנות היהודית שממשיך את קיומו בהתאם ל[חוקי] המנדט הבריטי המשעבד, והריהו נטול כל בסיס חוקי, מדיני, כלכלי או מוסרי לקיומו.⁸ עוד קרא המצע ל'חיסול קרן היסוד וקרן הקיימת' ול'הלאמת קרקעות הקרן הקיימת והרכוש הנטוש על ידי העברתם לבעלות המדינה כרובה קרקעית', כל זאת בניגוד למצע הרוב ב'חרות', שבו דובר על 'השרשת ערכיה הנצחיים של תורת ישראל בחיי האומה'.

מעבר לטענות הללו היתה טינתם של אנשי 'למרחב' ל'משטר הקיים' נחרצת ביותר, והתבטאויותיהם כלפיו היו יוצאות דופן בחריפותן. דוגמה לכך ניתן למצוא במצע הסיעה, שבאחד מסעיפיו, בכותרת 'חוק לעשיית דין במשתפי פעולה', מדובר על חקיקת חוק שיאפשר 'העמדה לדין של משתפי הפעולה בימי המרד ושל יתר הפושעים כלפי המרד'. דוגמה נוספת לכך מצויה בדברים שכתב שמואל תמיר במרס 1951, עת עלתה על סדר היום הציבורי שאלת השילומים מגרמניה. במאמר, שכותרתו היתה 'לבית הקברות קבצנים',⁹ כתב תמיר, בין השאר:

כך עומדים ראשי העם הזה - והיישוב הזה - שראו באחיהם 'אבק אדם', שהתנגדו להצלתם על ידי פינוי כללי ומהיר לפני מלחמת העולם בהעפלתם ה'בלתי חוקית' ל[ארץ] ישראל, שהפקירות בימי המלחמה העולמית, שהשתיקו את השמדתם ושלחמו נגד המאמץ הנואש להצלתם בפרוץ המרד הגדול¹⁰ בסוף מלחמת העולם. כך הם עומדים עתה, ראשי העם הזה, אוכלים בכל פה ובתאבון את פרות המרד שנלחמו נגדו - שליטים במדינה משוחררת - ועתה מבקשים הם להבטיח את שלטון הכוזב והטפילות שלהם ב'שילומים' עבור ההשמדה - שיש להם חלק בה - 'שילומים' עבור בני האומה ודמם, ויהיו אלה אפילו שילומים עבור הבשר והדם של אבותיהם ואימותיהם.

8. עניין זה עלה גם בשיחה שניהל קוק עם דוד בן-גוריון. ביומנו כתב ראש הממשלה בהקשר זה: 'בא אצלי קוק [...] הוא סבור [...] [ש]ההסתדרות הציונית היא אבסורד'. ראו: יומן בן-גוריון, 31 בינואר 1951, אב"ג.

9. 'לבית הקברות קבצנים', חרות, 16 במרס 1951. בעניין זה ראו גם: יחיעם ויץ, האיש שנרצח פעמיים: חייו, משפטו ומותו של ישראל קסטנר, ירושלים 1995, עמ' 117-118.

10. הכוונה להכרזתו של בגין על מרד נגד הבריטים בראשית 1944.

לדבריו של תמיר בעניין השילומים מגרמניה היתה אז משמעות מיוחדת. אמנם במישרין כוונו הדברים נגד בן-גוריון, שנוא נפשו, אך בעקיפין כיוון אותם תמיר גם נגד הנהגת חרות, ובראש ובראשונה נגד מנחם בגין. במה דברים אמורים? כאמור, דבריו של תמיר נכתבו ב־16 במרס 1951 – שלושה ימים לאחר ששר החוץ משה שרת שלח למעצמות הכיבוש איגרת ובה ביקש מהן, בשם הממשלה, לתבוע מגרמניה על שני חלקיה לשלם לאומה היהודית פיצויים בסך מיליארד וחצי דולר.¹¹ זה היה נסיונה הנואש והאחרון של ממשלת ישראל להשיג מהגרמנים שילומים בלא שתילוף לשאת ולתת עמם. העובדה שבאותה עת לא הותנה הפיצוי הכספי בצורך לשאת ולתת עם הגרמנים הביאה לכך שתנועת החרות לא רק שלא התנגדה לתביעת השילומים אלא אף היתה בין התומכות הבולטות והמובהקות בהגשתה. מידע מפתיע זה הוצג לראשונה בספרו של תום שגב על החברה הישראלית והשוואה. בספרו הסביר שגב מדוע טענתו של בגין, שלפיה מאז ומתמיד התנגדו הוא ומפלגתו לקבלת שילומים ופיצויים מגרמניה, אינה נכונה ואפילו שקרית.¹² לפני כשנה דנתי בעניין זה במאמר שטענתו העיקרית היתה כי כל עוד לא הצריכה תביעת השילומים משא־ומתן ישיר עם גרמניה, הביעו תנועת החרות, ועוד קודם לכן התנועה הרוויזיוניסטית, תמיכה נלהבת בדרישה שהגרמנים 'ישיבו את הגזל' וראו בכך ביטוי ל'כבוד הלאומי', בדיוק כפי שמאוחר יותר ראו בהימנעות מקבלת אותו 'ממון טמא' את הביטוי האולטימטיבי לאותו ערך עצמו.¹³ ניתן למצוא ביטויים רבים לעמדה זו. כך, למשל, בדיון שנערך בכנסת בעקבות הודעת שר החוץ על משלוח האיגרת טען בגין כי כאשר אנו תובעים מן הגרמנים מיליארד וחצי דולרים בלבד אנו מוותרים על 75 אחוזים מן הרכוש היהודי שנבזז – רכוש שהוערך אז בשישה מיליארד דולרים. בעניין זה זעק מרה: 'למה ויתרתם על התביעה לשלושת רבעי הרכוש היהודי השדוד? [...]. בשם מי ויתרתם על התביעה? תבואו אל הגויים ותשמיעו באוזניהם את דברי הנביא: "הרצחת וגם ירשת"; ומצד אחר תאשרו ששלושת רבעי הכרם היהודי השדוד יישאר לעולמים בידי מי? [...]. בידי מרצחי אבותיכם. איכה עשיתם כדבר הזה לעם הזה?'.¹⁴ דברים דומים השמיע בגין בישיבת ועדת החוץ של ועידת הכנסת,¹⁵ והם שיקפו את עמדתה הרשמית של התנועה – עמדה שבאה לידי ביטוי גם במאמר מערכת שהתפרסם ביומנה, חרות.¹⁶

11. בעניין זה ראו: יחיעם ויץ, "הדרך לגרמניה האחרת" – בן-גוריון ויחסו לגרמניה, 1952-1960, בתוך: אניטה שפירא (עורכת), עצמאות: 50 השנים הראשונות, ירושלים תשנ"ח, עמ' 249-251.
12. תום שגב, המיליון השביעי: הישראלים והשוואה, ירושלים 1991, עמ' 205-207.
13. בעניין זה ראו: יחיעם ויץ, 'תנועת החרות נגד השילומים מגרמניה', חמישים לארבעים ושמונה: מומנטים ביקורתיים בתולדות מדינת ישראל, (גיליון מיוחד של תיאוריה וביקורת), 12-13 (1999), עמ' 99-111.
14. מדבריו בישיבת הכנסת ב־2 באפריל 1951, דברי הכנסת, ח, עמ' 1546-1561.
15. ישיבת ועדת החוץ והביטחון של הכנסת ב־13 במרס 1951, א"מ 7562/8א, בישיבה זו אמר בגין, בין השאר, כי 'אם הדרישה היא להחזרת הרכוש הנשדד, אני חייב להביע את תמוהני הרב על שאנו דורשים רק מיליארד וחצי בשעה שהנוק נאמד בששה מיליארד. לאחר שמדברים על ששה מיליונים שהושמדו, יש פה טעם לפגם'.
16. 'פיצויים אך ורק בעד הרכוש שנשדד', מאמר מערכת, חרות, 14 במרס 1951.

לטענה שתמיר, במאמרו הנ"ל, תקף בעקיפין גם את מנחם בגין ניתן למצוא חיזוק נוסף בספרו של יונתן שפירא. שפירא טוען כי 'בוועידת המפלגה, בפברואר 1951, דרשה סיעת "למרחב" להגביר את המאבק נגד השילומים. אז לא הביאה דרישה זו לכל תגובה מצד המנהיג'¹⁷.

אלה היו אפוא המחלוקות הקונקרטיות ששררו בין אנשי סיעת 'למרחב' להנהגתה של תנועת החרות. מעבר לכך ניתן לקבוע כי יחסם הכללי של אנשי 'למרחב' להנהגת התנועה הזכיר במידה מסוימת את היחס שהפגינה זו האחרונה כלפי מפלגת הצה"ר שנתיים קודם לכן, בעיצומה של מערכת הבחירות לאספה המכוננת. אנשי חרות התייחסו לאנשי הצה"ר בתערובת של בוז ולעג. הם ראו בהם חלק מן 'המשטר הקיים', שבמרכזו עמדה מפא"י, וטענו כי מטרתם העיקרית היא להשתלב בשלטון זה כדי ליהנות מן השיירים של מנעמי השלטון שהאדון בן-גוריון יואיל להותיר להם ברוב חסדו. אנשי הצה"ר היו בעיניהם 'עסקנים' ו'בורגנים' הרחוקים מכל ביטוי של להט מהפכני מרחק של ת"ק פרסה. טענות דומות טענו אנשי 'למרחב' כלפי הנהגתה של תנועת החרות וכלפי בגין העומד בראשה – אם כי לטענותיהם נוסף גופך של חומרה. הם האשימו את בגין לא רק ב'התברגנות' ובהשתלבות דה־פקטו במשטר הקיים, אלא גם בהפניית עורף לעולם האידיאלים המהפכניים כולו. חרות מעולם לא האשימה את הצה"ר בהאשמה שכזאת: לפי תפיסתה, הצה"ר מעולם לא השתייכה לעולם זה, ולפיכך גם לא יכלה להפנות לו עורף.

העימות בין בגין ואנשיו ובין סיעת 'למרחב' הגיע לשיאו בוועידתה השנייה של התנועה, שהתקיימה בשלהי פברואר ובראשית מרס 1951, חודשים ספורים לפני הבחירות לכנסת השנייה. הוועידה נערכה בצל כשלונה של חרות בבחירות לרשויות המקומיות ב־14 בנובמבר 1950 – בחירות שתוצאתן המרכזית היתה נצחונם הסוחף של הציונים־הכלליים.¹⁸ כשלוך התנועה הביא לתסיסה נגד מנהיגותו של מנחם בגין. לדברי יוחנן בדר, 'בישיבה שנקראה להערכת תוצאות הבחירות הותקף בגין קשות. הצטיין בכך שמואל תמיר שצעק: "לשם מה קיימת במילון המילה 'התפטרות', אם אתה אינך מתפטר?"'¹⁹.

במוקד הוועידה עמדה קריאת תיגר כפולה נגד מנהיגותו של מנחם בגין – הן מימין והן משמאל. מימין ביקרו אותו אנשי 'למרחב', ומשמאל – אנשי הסתדרות העובדים הלאומית בראשות מנהיגם, אליעזר שוסטק, שהצטרף לחרות בעקבות הצטרפות הצה"ר אליה ביוני

17. שפירא, לשלטון בחרתנו, עמ' 93.

18. בבחירות אלו קיבלו הציונים־הכלליים 24.5% מכלל הקולות – קצת פחות ממפא"י, שקיבלה 27.3% מהקולות. בבחירות לאספה המכוננת, שנערכו פחות משנתיים קודם לכן, קיבלו הציונים־הכלליים 5.2% מהקולות. חרות, לעומת זאת, קיבלה 10.3% מהקולות, לעומת 11.2% שקיבלה בבחירות לאספה המכוננת. לכאורה לא מדובר בפער גדול, אולם למעשה ירדה חרות בכ־30%, מפני שעיקר כוחה היה במגזר העירוני, שם קיבלה 14.9% מהקולות. בעניין זה ראו מאמרי: 'מהפך שלא היה – הבחירות לרשויות המקומיות בנובמבר 1950', פנים, 9 (אביב 1999), עמ' 91-99.

19. יוחנן בדר, הכנסת ואני, ירושלים, 1979, עמ' 49.

1949. אנשי הסתדרות העובדים הלאומית, שהיו מוכנים להצטרף לקואליציה הממשלתית בהנהגת מפא"י, התנגדו למה שהוגדר בפיהם 'המלחמה הטוטלית' שבגין הכריזו נגדה. האתגר שבו הועמדה הנהגתו של בגין בוועידה זו היה הקשה ביותר מכל האתגרים שנכונו לה בכל 35 השנים שבהן עמד בגין בראש התנועה, על גלגוליה השונים – קשה אף יותר מן האתגר שלפניו עמד 15 שנים לאחר מכן, בוועידה השמינית של התנועה, אז ניצבה מולו אופוזיציה בראשות חברי הכנסת שמואל תמיר ואליעזר שוסטק, שנאלצו לפרוש מחרות והקימו את 'המרכז החופשי'. ואולם, למרות הקושי הגדול ניצלה הנהגתו של בגין, וזאת בעיקר הודות לעובדה ששני הגופים האופוזיציוניים לא יצרו חזית משותפת נגדו. הסיבה העיקרית לכך היתה שאנשי הע"ל, שנרתעו מהעמדות הקיצוניות של אנשי 'למרחב', סירבו בסופו של דבר להצטרף למאבקם נגד בגין ולבסוף אף חברו אליו. יונתן שפירא טוען כי 'את כוחה של סיעת "למרחב" העריכו בכ- 25% מצירי הוועידה. גם נציגי הע"ל היו קבוצה חזקה מספרית, אף כי לא הופיעו כסיעה. את השקפותיהם ביטאו מחוץ לאולם הוועידה, ואילו בוועידה עצמה החליטו לא להעלות אותן. בכך הבטיחו את המשך שלטונו של בגין בתנועה'.²⁰

אחת התוצאות המרכזיות של ועידת 1951 היתה דחיקת רגליהם של אנשי 'למרחב' מן התנועה. במרכז החדש שנבחר לא היה להם אפילו נציג אחד. אחד-עשר החברים שנבחרו למרכז ייצגו את הברית החדשה שנכרתה בין מייסדי המפלגה לבין אנשי הצה"ר והע"ל. וכך, לצד מנחם בגין, יוחנן בדר, אריה בן-אליעזר, שמואל כ"ץ, חיים לנדאו ויעקב מרידור נבחרו למרכז גם דוד בוקשפן, דוד יוטן ואליעזר שוסטק.²¹ ביטוי נוסף וחשוב יותר לברית הזאת היה רשימת המועמדים שהציגה חרות לקראת הבחירות לכנסת השנייה. שלושה מבין עשרת המועמדים הראשונים היו אנשי הצה"ר: בנימין אבניאל (במקום השלישי), אריה אלטמן (במקום החמישי) ואליעזר שוסטק (במקום התשיעי).

ואולם, התוצאה החשובה ביותר של הוועידה היתה שבסופה נמצאה תנועת החרות במשבר פנימי עמוק, מפוררת ומרוסקת. הכול ידעו זאת, למרות נסיונותיהם של ראשי התנועה להסתיר את הדבר מן הציבור. על המשבר דווח בעיתונות, וגם ראש הממשלה, דוד בן-גוריון, ידע עליו, כשם שידע על דחיקת רגלי הרדיקלים ועל הברית החדשה שנרקמה בין ותיקי המפלגה לבין אנשי הצה"ר ובראשם אריה אלטמן, שבמשך שנים רבות ספג קיתונות של לעג ובוז מפי אנשי האצ"ל וחרות. בעניין זה כתב בן-גוריון ביומנו: 'בחרות יש התרוצצות – גם לאחר שיצאו ז'בוטינסקי וקוק. ההתרוצצות היא בין בגין, שנכשל מבחינת כספים והנהגה, ובין הקיצוניים: מרלין, תמיר (כצנלסון) ופישלוב. קבוצה זו רוצה לתפוס את השלטון בחרות. בגין פייס קבוצת אלטמן ככח נגד'.²²

20. שפירא, לשלטון בחרתנו, עמ' 89.

21. לרשימה מלאה של חברי המרכז ראו: חרות, 4 במרס 1951.

22. יומן בן-גוריון, 17 ביוני 1951, אב"ג. פישלוב הוא עו"ד שמואל פישלוב (שלף), שמאוחר יותר הצטרף לאחדות העבודה וכיהן כשגריר ישראל במנילה.

במצבה זה ניגשה חרות לבחירות לכנסת השנייה וספגה את הקשה במפלגותיה – היא הפסידה כמעט מחציית מכוחה וקיבלה שמונה מנדטים בלבד (לעומת 14 המנדטים שקיבלה בבחירות לאספה המכוננת, שגם הם נחשבו לתבוסה צורבת). כה קשה היתה המפלה עד שבחוגים מסוימים רווחה התחושה שמדובר בתנועה פוליטית שגורלה נחרץ ושתהיה כמפלגת הלוחמים – כלומר, אפיוודה חולפת. כך, למשל, משנודעו התוצאות, נכתב בהפועל הצעיר, שבועון מפא"י: 'ומי יתמה לתבוסתה של "חירות"! זו בכלל קיימת בנסיינסים. זה זמן רב שאין איש יודע למה ירק זה חי [...] "חירות" [נעשתה] נלעגת בדיבורה ובשתיקתה, בבואה ובצאתה, בבית ובחוף. היא עכשיו בחינת כלבלב, המלווה את נביחתם של הכלבים הגדולים'.²³ מה היו הסיבות לכשלונה הצורב של חרות? מעבר לתוהו ובוהו ששרר בה, נראה כי הסיבה המרכזית לכשלונה היתה המרת הברית עם הרדיקלים בברית עם אנשי הצה"ר. מרשימת חרות נעדרו הפעם לא רק אנשי 'למרחב', אלא בראש ובראשונה המשורר אורי צבי גרינברג, שבבחירות לאספה המכוננת הוצב במקום השני, מיד אחרי מנחם בגין. ב־1951 חבר גרינברג לישראל אלדד ולבטאונו סלם למלכות ישראל, כשהוא חולק עמו את אמונתו כי 'המשיח יבוא כשהוא רכוב על טנק'. על יחסו לחרות באותה עת נכתב: 'אצ"ג מעדיף להשתתף ב"סלם" הלא חרותי. דעתו היא: או אפוזיציה מהפכנית – או שותפות בשלטון. ואין הוא מוצא ב"חרות" דהיום לא זה ולא זה'.²⁴ היעדרות זו, מחד, והברית עם אנשים כמו בנימין אבניאל, שהיה יועצה הכלכלי של התאחדות בעלי התעשייה, מאידך, הביאו לכך שבתוך פרק זמן קצר הפכה חרות ממפלגה רדיקלית לגרסה כזאת או אחרת של הציונים הכלליים. על כך נכתב: 'הלא מבחינה חברתית אין עוד צורך בהם. הציונים הכלליים ירשו אותם'.²⁵ ובסלם נכתבו הדברים הבאים: 'אני לא אשתתף בבחירות הנוכחיות. אני לא אצביע בעד הציונים הכלליים מפלגת המרכז ולא בעד הציונים הכלליים מיסודו של הארגון הצבאי הלאומי. אני זוכר כי "שקט הוא רפש"'.²⁶

ומה אירע בינתיים למנהיגי 'למרחב'? מיד לאחר הוועידה, במרס 1951, פרשו הלל קוק וערי ז'בוטינסקי מסיעת חרות בכנסת וביקשו כי יכירו בהם כסיעה נפרדת. חרות, מצדה, דרשה לבטל את חברותם בכנסת בהסתמך על 'מכתבי התפטרות מוקדמים' שכתבו כל מועמדי חרות ערב הבחירות לאספה המכוננת – דרישה שעוררה את התנגדותם של רוב חברי התנועה. העניין העסיק את ועדת הכנסת במשך כמה וכמה ישיבות, אך פיזור הכנסת הראשונה קטע את דיוניה בטרם הספיקה להכריע בסוגיה זו.²⁷ שני המנהיגים האחרים של 'למרחב' – שמואל מרלין ושמואל תמיר – הקפידו את פעילותם בתנועה, וב־27 באפריל 1953 פרשו ממנה באופן רשמי. נוסח מכתב ההתפטרות שלהם מובא במסמך 1. לפי המצוין

23. ישראל כהן, 'לאורה של המציאות', הפועל הצעיר, 7 באוגוסט 1951.

24. 'מה מתרחש בחרות', ידיעות אחרונות, 11 בפברואר 1951.

25. כהן, לעיל הערה 23.

26. מיכאל יא, 'תנועת החרות', סלם, תמוז תשי"א, עמ' 11.

27. בעניין זה ראו: אשר צידון, בית הנבחרים, ירושלים 1965, עמ' 120.

במכתב, הסיבה המרכזית לפרישתם היתה העובדה שחרות, אף שרשמית היתה מפלגה אופוזיציונית, 'למעשה השתלבה בצורה זו או אחרת במשטר הקיים במדינה'. ואולם, הקשר בין שני האישים הללו לא התמצה בכתיבת מכתב הפרישה המשותף. עובדה נוספת, מרכזית לענייננו, המקשרת ביניהם היא העובדה שמרלין, בהיותו חבר בכנסת הראשונה, היה בין הראשונים שדיברו במפורש על פשעיהן של הנהגת היישוב ושל התנועה הציונית כלפי יהדות אירופה המושמדת. עניין זה עלה לראשונה ב־1950, בעת שעסקה הכנסת הראשונה בחקיקת החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם – חוק שאושר בקריאה שנייה ושלישית ב־1 באוגוסט 1950. בדיון בקריאה הראשונה, שנערך ב־27 במרס 1950, נאם גם חבר הכנסת ערי ז'בוטינסקי.²⁸ בנאומו הציע להקים בית־דין מיוחד שיחקור את תולדות השואה ויקבע את מידת אחריותם של העמים השונים לפשע הנורא. עוד הציע כי אחד מתפקידיו המרכזיים של בית־הדין הזה יהיה 'לחקור גם את התנהגות המוסדות שלנו, ובתוכם בראש ובראשונה את התנהגות הסוכנות היהודית. וכאשר אני אומר "לחקור", איני אומר זאת מתוך הנחה שנעשו עבירות או פשעים; אולם מן הראוי שאנחנו נקבע כלפי הדורות הבאים, האם באמת עשינו כל מה שהיה אפשרי. עלינו לקבוע דבר זה בוודאות. כל זמן שהדבר לא נקבע אין הוא ידוע'.

הצעותיו של ז'בוטינסקי עוררו את זעמה של גולדה מאירסון (מאיר), שבאותה עת כיהנה כשרת העבודה. היא טענה כי דבריו הם בבחינת 'חילול השם', ושאלה כיצד העז להזכיר את ראשי הסוכנות היהודית באותה נשימה עם אלה 'שידיהם מגואלות בדם התינוקות של העם היהודי'. בעקבות הדברים האלה פרסם שמואל מרלין מאמר תגובה בבטאון התנועה, שכותרתו היתה: 'גב' מאירסון, נא לא להתרעם!'.²⁹ דבריו היו נחרצים בהרבה מדברי ז'בוטינסקי, המינוריים משהו. בין השאר כתב:

ייתחד נא כל אחד מאיתנו – כולל גב' מאירסון – עם נפשו ומצפונו וישית את ידו על ליבו ויגיד: 'ידינו לא שפכו את הדם הזה של ה־6 מיליונים'. מיהו הצדיק, הטהור המושלם או מיהו [בעל] מצח הנחושת שיעשה זאת? האמנם עשינו את הכל שהיה באפשרותנו לעשות? האם מיצינו את כל האפשרויות של השפעה, של קשרים, של דעת קהל, של לחץ, של איומים, של פעולה מדינית, של מפעלי מחאה יעילים, ושל מעשים 'בלתי אחראיים' או אפילו מעשי ייאוש? אין טעם להשפיל את העיניים או לגמגם: לא עשינו, ועל כן אשמנו.

בדברים אלו ניתן לראות מעין הקדמה למשימה שקיבל על עצמו שמואל תמיר, בהסכימו לייצג את מלכיאל גרינוולד במשפט הדיבה שהגישה נגדו התביעה הכללית בעקבות הדברים שכתב ב'עלוננו' נגד ישראל קסטנר – ובכך אנו מגיעים לתעודה השנייה. מדובר במכתב

28. דברי הכנסת, ד, עמ' 1147. בעניין זה ראו גם: יחיעם ויץ, 'החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם ויחסה של החברה הישראלית בשנות החמישים לשואה ולניצוליה', קתדרה, 82 (דצמבר 1996), עמ' 153-165.

29. חרות, 31 במרס 1951.

ששלח תמיר לאריה בן־אליעזר במרס 1954, זמן קצר לאחר שנפתח משפטו של גרינוולד, ובו ביקש ממנו לברר באירופה פרטים על קצין האס־אס קורט בכר. בהקשר זה יש להעיר כמה הערות. ראשית, באשר לנסיבות הגעתו של בן־אליעזר לאירופה, יש להבהיר את הפרטים הבאים: כזכור, בבחירות לכנסת השנייה נחלה חרות מפלה קשה. בעקבות מפלה זו החליט מנחם בגין לנטוש את הזירה הציבורית ונעלם לכמה חודשים – היעלמות שנסיבותיה לוטות בערפל עד היום. בגין שב לזירה הפוליטית רק בינואר 1952 (השבעתו לחבר הכנסת השנייה נערכה ב־7 בינואר 1952 – היום שבו החלה הכנסת לדון במשא־ומתן הישיר עם גרמניה). בהיעדרו בחרה מועצת התנועה את אריה בן־אליעזר לכהן כממלא מקומו של יושב־ראש מרכז תנועת החרות.³⁰ זמן קצר לאחר שנבחר לתפקיד לקה בן־אליעזר בהתקף לב קשה ואושפז לתקופה ממושכת. האירוע הזכור מתקופת אשפוזו הוא הגעתו לאולם המליאה של הכנסת על אלונקה ביום ההצבעה על אישור המשא־ומתן הישיר עם גרמניה – ב־9 בינואר 1952 – וזאת כדי להרים את ידו נגד אישורו. עם תום אשפוזו נסע בן־אליעזר להחלים בצרפת, שם שהה תקופה ממושכת, ושב רק ערב הבחירות לכנסת השלישית, ביולי 1955.

שנית יש להעיר כי תמיר שלח את המכתב לבן־אליעזר זמן קצר לאחר נצחונו הגדול הראשון במשפט: בחקירת הנגד שערך לקסטנר, שהיה עד התביעה הראשון, אילצו תמיר להודות כי קורט בכר שוחרר מן הכלא הודות להתערבותו.³¹ במכתבו לבן־אליעזר ציין תמיר עובדה זו וביקשו כי יסייע לו להשיג פרטים נוספים על בכר, שלהם היה זקוק כדי שיוכל להמשיך ולנהל בהצלחה את מלאכת ההגנה על גרינוולד.

עניין זה מוליכנו לנקודה נוספת: המכתב שלפנינו מוכיח כי תמיר קיבל על עצמו את מלאכת ההגנה על גרינוולד אף שלמעשה לא היה לו כל מושג במה דברים אמורים. נראה שהבין כי במשפט זה טמון פוטנציאל שניתן יהיה לנצלו לצורך התקפה נגד דוד בן־גוריון ומשה שרת (שהחל לכהן כראש ממשלה זמן קצר קודם לכן, ב־26 בינואר 1954), אך כמעט שלא היו לו כלים להתמודד עם ההאשמות הספציפיות שנכללו בכתב האישום. לכן היה זקוק באופן כה נואש לסיועו של בן־אליעזר. תמיר פנה לבן־אליעזר אף שהיה מודע לזעמה של צמרת תנועת החרות נגדו, ולשם כך גייס את עורך־הדין אריה מרינסקי, שניהל את משרדו הירושלמי, בתקווה שבסיועו לא תידחה בקשתו על הסף.

כאן אנו מגיעים לתעודה השלישית – מכתבו של מרינסקי, שנשלח לבן־אליעזר ארבעה ימים לאחר שנשלח אליו מכתבו של תמיר. מי היה אריה מרינסקי?³² הוא נולד בפולין בשנת 1927, גדל והתחנך בשנחאי שבסין ועלה ארצה בשנת 1947. עם סיום לימודי המשפטים החל

30. מושב המועצה הארצית נערך בתל־אביב ב־31 באוקטובר 1951. וראו בעניין זה: ידיעות מרכז תנועת החרות, 1 (ינואר 1952).

31. בעניין זה ראו גם: ויץ, האיש שנרצח פעמיים, עמ' 128–130.

32. הפרטים עליו נמסרו לי מפי בנו, עורך־הדין פנחס מרינסקי, בשיחת טלפון שנערכה ב־21 במאי 2000. תודתי נתונה לו על כך.

לעבוד כעורך־דין במשרדו של שמואל תמיר, ולאחר כעשר שנים פתח משרד עצמאי. הוא נפטר בשנת 1988, בגיל 61. מרינסקי היה חבר אצ"ל, ואף שלא היה חבר בתנועת החרות הזדהה עם השקפת עולמה והיה מקורב לכמה ממנהיגיה. בינו ובין אריה בן־אליעזר נרקמו יחסים קרובים במיוחד, שמקורם היה בקשריו עם רעייתו של בן־אליעזר, יהודית, שהיתה נציבת בית"ר בשנחאי. בשנותיו האחרונות של בן־אליעזר אף ליווה אותו מרינסקי בנסיעתו לארצות־הברית לצורך קבלת טיפולים רפואיים. יחסיו של מרינסקי עם שמואל תמיר ידעו עליות ומורדות.

התעודה השלישית מלמדת עד כמה עמוקה היתה הטינה שרחשה תנועת החרות לתמיר. זאת ועוד, מן התעודה ניתן ללמוד כי בשלב זה של משפט גרינוולד כמעט שלא היתה חרות מודעת לפוטנציאל הפוליטי והרגשי של המשפט. מעבר לכך, כל שלוש התעודות הן בעלות ערך מחקרי רב: הן מאירות את עולמה הפנימי של תנועת החרות, שהמחקר בעניינה נמצא בראשיתו, ומהוות עדות לקיומו של קו רצוף בקורות התנועה הרוויזיוניסטית. המחקרים שהתפרסמו בשנים האחרונות – מחקרים שעסקו בחקר תולדות התנועה עד 1948 – מצביעים על פער בין האתוס המוניסטי, שביטוי המובהק הוא סממת ה'חד נס', לבין המציאות רוויית המתחים, הקרעים והסעעים ששררה בתנועה. התעודות שלפנינו מעידות כי ניתן לאתר קו זה בקורות התנועה גם בתקופות מאוחרות יותר, לאחר קום המדינה.

מסמך 1

שמואל מ. תמיר (כצנלסון)
רחוב איבשיץ 8,
תל-אביב.

שמואל מרלין,
רחוב יהושע בן-נון 26,
תל-אביב.

י"ב באייר תשי"ג
(27.4.1953).

לכבוד
מרכז תנועת החרות,
תל-אביב.

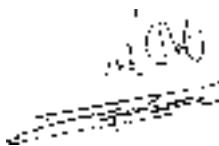
א.נ.

לאחר שביום 24.2.1953 הודענו לנשיאות מועצת-תנועת-החרות על פרישתנו מן המועצה ומכל תפקיד אחר בתנועת-החרות, הננו מתכבדים להודיעכם גם על פרישתנו מהשתייכות לתנועה.

במועצה הנ"ל פרטנו את נימוקי פרישתנו מכל נשיאה באחריות בתנועת החרות והוספנו כי אנו מניחים לעצמנו להנות מן הספק פרק זמן נוסף, שמא טעינו במסקנותינו. התקופה שחלפה למן המועצה האחרונה הפיגה מקרבנו אף את הספקות האחרונים. אף על פי שאנו יודעים על ההבדלים היסודיים בין הנהגה הנוכחית של תנועת החרות לבין אלפים מחבריה - עובדה היא כי הנהגה זאת היא המעצבת את דרך המפלגה. כאשר המפריד בין השקפותינו להשקפות הנהגת המפלגה מרובה מן המשותף, והמשותף מורכב בעיקרו מעבר-משותף, ואף זאת רק עם חלק מן העומדים כיום בראשות המפלגה ומנהלים אותה, שוב אין אנו מוצאים כל הצדקה אפילו להשתייכותנו הפסיבית למפלגה, אשר למעשה השתלבה בצורה זו או אחרת במשטר הקיים במדינה, למרות היותה באופוזיציה פורמלית ומוצהרת.

על אף התבוסנות האוכלת במפלגה, אנו משוכנעים ומאמינים כי עוד נפגש עם רבים מחבריה הנוכחיים של התנועה במערכה מדינית משותפת למיגור המשטר הרקוב והנפשע במדינה ולהפיכתה של ישראל למעצמה עברית רבתי.

בכבוד רב

מסמך 2

שמואל מ. תמיר (כצנלסון), עורך דין
S. M. TAMIR (KATZNELSON): ADVOCATE

משרד תל-אביב:			
15 Rotchild Boulevard	Phone 3136	טלפון 3136	שדרות רוטשילד 15
JERUSALEM OFFICE:			משרד ירושלים:
6 Dorot Rishonim St. (near Ben-Yehuda St.)			רח' דורות ראשונים 6 (ע"י רח' בן-יהודה)
Phone 61050		טלפון 61050	

.18.3.54

אריה יקירי,

יש לי אליך בקשה, ואני מרשה לעצמי לגשת ישר לענין. יתכן שקראת שאני מנהל עתה את הסניגוריה במשפט החשוב של היוה"מ³³ נגד מלכיאל גרינוולד אשר בו דומני עלה בידי לגולל משהו מן הפשעים של המוסדות הרשמיים בקשר לשואת יהדות אירופה. אם קראת על המשפט, אתה, ללא ספק יותר מרבים אחרים, יודע להעריך את משמעותו, אולם אם לא קראת הרשה לי להיות גלוי לב ולומר לך שהצלחנו לגלות בפני ביה"ד והציבור נקודות שאמנם תמיד היו ידועות לנו אך איש לא האמין בהן: נראה לי שבאמרי כן אינני נתפש להפרזה.

כרגיל אצלנו, אני נאלץ לעשות את כל העבודה לבדי והדבר באמת למעלה מן היכולת וכאן אני פונה אליך –

אחת הנקודות החשובות ביותר במשפט היא עדותו של ד"ר קסטנר לטובת קצין גבוה בס.ס. בשם קורט בכר (דרגתו האחרונה Standartenführer)³⁴ אשר ניתנה בבה"ד הגרמני לדניציפיקציה, כנראה בנירנברג. גם ד"ר קסטנר מודה שבכר היה ממונה על כל מחנות הרכוז היהודיים בשטח הכבוש הגרמני בסוף המלחמה, אלא שהוא מנסה לטעון כאילו נאצי זה סייע בידו בהצלת יהודים.

33. המשפט התקיים בשל תביעת דיבה מטעם פרקליטות המדינה והיועץ המשפטי לממשלה. היועץ המשפטי באותם הימים, ובכל שנות החמישים (1950-1960), היה חיים כהן.

34. קורט בכר (Kurt Becher), סגן-אלוף (Obersturmbahnführer) באס-אס ולא אלוף-משנה (Standartenführer) כפי שטען תמיר, ניהל בתקופת הכיבוש הגרמני בהונגריה את המחלקה הכלכלית של האס-אס שם, שעסקה בהחרמת רכוש היהודים. בחודשי המלחמה האחרונים שימש המפקח הכללי של מחנות הריכוז. על שאלת העדויות למען בכר במשפטי נירנברג ראו: שושנה אישוני-ברי, 'פרשת קסטנר – לשאלת מתן העדויות לטובת פושעים נאצים – ניסיון להסבר אחר', ילקוט מורשת, 59 (אפריל 1995), עמ' 87-105.

באזירה המחורבנת שקיימת בישראל היום לא מספיק כנראה שהאיש היה בדרגה כה גבוהה ב.ס.ס. ולכן דרוש לי חומר נוסף:

א. מיהו בכר זה? מה עברו ב.ס.ס.? (למרות שקסטנר טוען שהוא היה אחראי על המחלקה הכלכלית בהונגריה) יש לי רושם ברור שהוא יחד עם איכמן היה אחראי להשמדת יהדות הונגריה.

ב. המסיבות בהן שוחרר בכר ממעצרו כפושע מלחמה, ללא משפט ע"י שלטונות הכבוש האמריקאים בנירנברג (קסטנר נאלץ היה להודות שכתב לקפלן³⁵ שבכר שוחרר הודות להתערבותו האישית, אולם טען בביה"ד שדבריו לקפלן אינם נכונים); לי יש רושם שבכר שוחרר גם בגלל קסטנר וגם משום שבסוף המלחמה תווך בין הימלר ובעלות הברית בגישושים בדבר שלום נפרד עם המערב וכי הוא שוחרר ב־1948 לאור ההרפת היחסים עם רוסיה.

ג. דרושה לנו ביותר, וענין זה עלול להכריע את המשפט, הצהרתו בשבועה של קסטנר בביה"ד הגרמני לדניציפיקציה שדן בענינו של בכר. בה"ד הנ"ל ישב כנראה בנירנברג. העתק הצהרה זו (רצוי ביותר גם פס"ד ובמיוחד חומר התביעה נגד בכר) אפשר להשיג בגרמניה המערבית ע"י מאמץ לא רב באמצעות כל עו"ד. אני כמוכן מבין את הקשי של פניה לעו"ד גרמני אולם חושבני שתוכל להפנות זאת באמצעות עו"ד בצרפת ושתהיה זאת איסטניסות בלתי מוצדקת לוותר על גלוי פשעיו של פושע מלחמה נאצי גדול, ולא לחקור את החשדות בשותף פעולה עם הנאצים ביחס למועמד ה־53 של מפא"י לכנסת.³⁶

אגב, וזאת לידיעתך האישית ולא לפירסום, בכר זה כנראה הפך לאחד מהאנשים שסוחרים עם ישראל באמצעות חברת השלומים בהיקף נרחב ביותר.

אני יודע היטב, אריה יקירי, שאתה עסוק מאד ולא הייתי רוצה להטרידך, אולם כשסקרתי את כל מי שבא בחשבון לעזרה באירופה בשטח זה הוברר לי שאלה שירצו לעזור אינם די מעשיים ואלה המעשיים לא ירצו לעזור. נותרת אתה, ובמיוחד כשיש הכרח לעשות זאת בלב שלם ובמהירות מקסימלית, כי המשפט מתקדם מיום ליום. את ההוצאות הכספיות אכסה כמוכן. אם תקבל על עצמך מאמץ זה אבקשך לאשר את המסמכים שתשיג אצל נוטריון וכן אצל הקונסול הישראלי המתאים.

יושב על ידי אריה מרינסקי ידידך, המנהל את משרדי הירושלמי ואני שואל אותו מה היא הדרך לשכנע אותך שלא תפטור אותי באיזה שהוא תרוץ ושתמלא את בקשתי. הוא אומר

35. ישראל קסטנר כתב ביולי 1948 מכתב לאליעזר קפלן, שר האוצר הראשון של ישראל, ובו ציין כי 'בכר שוחרר הודות להתערבותי האישית'. המכתב הזה היה מוצג מס' 22 במוצגי התביעה וכך מוצא אותו תמיר. חקירת תמיר את קסטנר על המכתב ב־26 בפברואר 1954, ממש בימים הראשונים של המשפט, היתה נקודת המפנה הדרמטית של כל המשפט. כנראה ניסה תמיר לנצל את הצלחתו והמכתב לבן־אליעזר היה חלק מנסיונו זה. על החקירה הזאת ראו: ויץ, האיש שנרצח פעמיים: חייו, משפטו ומותו של ד"ר ישראל קסטנר, עמ' 128-130.

36. ישראל קסטנר היה מועמד ברשימת מפא"י לכנסת הראשונה (ב־1949) ולכנסת השנייה (ב־1951). ב־1949 הוא היה במקום ה־59 ברשימה וב־1951 היה במקום ה־53 ברשימה.

תנועת החרות – שמואל תמיר ומשפט קסטנר

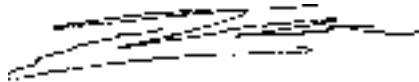
שבשטח זה אינו יכול להיות לעזר משום שמאז שהתחיל לעבוד במשרדי בכלל הפסקתם להתכתב אתו...

אולם לי נראה שאפילו אם לי אישית אין סכוי לקבל עזרה זאת מח"כ מטעם חרות הרי מפקדי לשעבר א.ב.א.³⁷ יעשה זאת עבור העניין. נוסף על כן נודע לי מפי אריה שיהודית³⁸ אוהבת מפא"יניקים כמעט באותה מידה שידידך הצעיר,³⁹ שמנחם⁴⁰ קרה [קרא] לו McCarthy של מפא"י, מחבב אותם. איך שלא יהיה אני מחכה לתשובה שתבוא בצורת חומר חשוב על כל הפרשה.

סלח לי שהערכתי [שהארכת] והכברתי מלים אולם מכתבי נכתב לאחר ששפשפתי קצת בחקירה נגדית את אחד מזוללי אצ"ל, יואל פלגי הידוע,⁴¹ ורוחי טובה עלי. היה שלום אתה ויהודית וכל טוב לך מבני ביתי.

בידידות

ובמיטב הברכות.

37. א.ב.א. - אריה בן־אליעזר, מפקדו של תמיר באצ"ל.

38. יהודית (הסל) - אשתו של בן־אליעזר.

39. הכוונה, כנראה, לתמיר עצמו.

40. מנחם בגין.

41. תמיר כתב את המכתב בעצם הימים של עדות פלגי במשפט. פלגי, שהיה העד השני מטעם התביעה (אחרי

קסטנר), התחיל להעיד ב־16 במרס 1954. על עדות פלגי ראו: ויץ, האיש שנרצח פעמיים, עמ' 134 -

138.

מסמך 3

שמואל מ. תמיר (כצנלסון), עורך דין
S. M. TAMIR (KATZNELSON): ADVOCATE

TEL-AVIV OFFICE:			משרד תל-אביב:
15 Rotchild Boulever	Phone 3136	טלפון 3136	שדרות רוטשילד 15
JERUSALEM OFFICE:			משרד ירושלים:
6 Dorot Rishonim St. (near Ben-Yehuda St.)		טלפון 61050	רח' דורות ראשונים 6 (ע"י רח' בן-יהודה)
	Phone 61050		

ירושלים, מרץ 22 1954.

אריה ויהודית, ידידים יקרים שלום רב,

עיינתי זה עתה במכתבו של תמיר אליכם, ומוצא אני ששומה עלי להעיר מספר הערות בקשר אליו -

כפי שציינתי במכתבי הקודם (אשר טרם זכה לתשובה) התחלתי לעבוד אצל תמיר לפני כ-4 חודשים, לאחר שנוכחתי לדעת שעבודה זו תאפשר התקדמות במקצוע ותשתלם די יפה, באופן יחסי. אינני מצטער על החלטתי הנ"ל.

למרות חלוקי דעות אישיים ופוליטיים אשר קיימים בינינו ולמרות שידוע אנכי היטב את כל החזירות שנגרמו לתנועה ע"י תמיר, באנו לכעין gentleman's agreement לבוא במגע ולעבוד אך ורק במסגרת המקצוע ולהמנע מווכוחים והתנגשויות פוליטיים. יהודית, כמובן, לא תביט בעין יפה על פשרה מסוג זה, אבל אליכם [עליכם] להבין שעבר עלי (אז) משבר שכלי-מוסרי-רוחני וזאת היתה ההודמנות הראשונה להתחיל בפעילות כלשהי אחרי 3 שנים של התנונות וחוסר מעש. אינני בא, חלילה, להצטדק על מעשי, וכל האמור לעיל בא כהקדמה בלבד לבקשתי העיקרית.

הענין הוא בזה:

תמיר מנהל עתה משפט היסטורי במלוא מובן המלה. נראה לי, שטרם הושמעו האשמות כה כבדות, כה מדהימות נגד ה'מוסדות הרשמיים' שלנו בפני בית משפט בארץ או מעל כל במה אחרת בארץ או בחו"ל - כל יום מביא מפלה נוספת לנציגי 'השלטון' ולא זו בלבד שהעתונות כולה מקדישה הרבה לפרשה כאובה זו, אלא המשפט נהפך למרכז ההתענינות של כל שכבי הישוב. אין אנשים רוצים להאמין שעבר ה'ש"ד'⁴² היה כה שחור, אבל (למשל) כשיואל פלגי

42. לא ברור למה הכוונה.

נאלץ לאמר בפרסיה [בפרהסיה], בבה"מ: 'אני שקרן' הספר שכתבתי הנו כולו שקר וכזב' הרי דברים כגון אלה מסירים את כל הספקות – וזו רק ההתחלה. עומדים להעיד לטובת קסטנר (וכמובן להחקר ע"י תמיר) אנשים מרכזיים בצמרת מפא"י – עומדים להעיד משום שהם נאלצים להעיד – המפלה המוסרית עלולה להיות כה כבדה שאפילו האורגניסם המשריח[?] של ארץ זו לא יוכל לעקל [לעכל] אותה. אריה, האמין לי (לדאבוני איני יכול לבסס ולנמק את דברי מסיבות מובנות) אנחנו עומדים בפני גלויים פנטסטיים – דברים שאני עצמי סרבתי בתוקף להאמין בהם עד אשר אזני שמעו ועיני ראו.

תמיר נכנס למשפט בבטחון (כרגיל) אבל לאחר שגלה את אשר גלה (כבר בשלב זה) ולאחר שראה את הממדים הענקיים בהם יצטרך ללחם, נדהם במקצת ובקש להתייעץ עם מישהוא – לתמהוני הרבה [הרב] איש לא רצה להפגש עמו – ממש סרבו להפגש!! דברתי עם אברהם⁴³ בנדון וגם הזקן⁴⁴ יודע אבל לעת עתה דוחים את כל פניותי וטוענים שאין לשבת על יד שולחן אחד עם החזיר ששמו – תמיר.

אינני בא כאן ללמד סניגוריה על עברו ומעשיו של תמיר – אדרבא, מסכים אני שמבחינת התנועה פשע האיש ואין למחול לו 'סתם ככה' אבל לא בזה העניין! ולא שקולים אלה חייבים להכריע במקרה דנן. תהינה תכונותיו ואמביציות של תמיר אשר תהינה, נראה לי, עם כל הכבוד, שיש לראות את המצב שהתהווה כעת באור שונה לחלוטין! אמר לכם גלויות, התאכזבתי קשות מעמדה שפשית וצרת"מח זו של התנועה – אין מאחריה כל הסבר או נמוק מתקבל על הדעת.

הרי עורך כזה רואה שזוהי הזדמנות בלתי חוזרת לתת מכה נצחת ולהתחשבן במידת מה עם נבלות אלה. אני יושב בבה"מ ורואה לנגד עיני את כל בחורנו שנאלצו לעמוד בפני החקירות 'שלהם' בימי 'סוזון' והדבר כל כך ברור – הרי מתיצבת מולנו הזדמנות חד פעמית לחקור את האדונים הללו – לחקור אותם על פרק שחור שהם רצו לשכוח – על פרק מדהים ומחריד שהם נסו לקבור. למען השם האמין לי, אני משוכנע מעבר לספק שאילו הייתם פה ומשמעות הענין היתה מתגלת בפניכם, הייתם אתה ויהודית לא רק נפגשים ועוזרים לתמיר אלא משתפים פעולה עם השטן עצמו למען מצוה זו.

קצורו של דבר: למרות פניותנו המרובות לכל מיני גורמים בחו"ל, לא הצלחנו עד עתה להשיג את ה־affidavit (של קסטנר לטובת קצין ה.ס.ס. בכר) עליו מדבר תמיר במכתבו. מסמך זה עלול להריע [להכריע?] ממש – הוא מהווה את ה־missing link in the rope which is tightening around Kastner's neck. הצרה היא שאמצעים הכספיים העומדים לרשותנו הנם כה דלים שנסיעה לחו"ל לא בא [באה] בחשבון. יתר על כן, הענין לא סובל דחוי ואם ה־affidavit לא יוצג בבה"מ תוך חודש, ששה שבועות מתאריך מכתב זה, נחמיץ את ההזדמנות.

43. אברהם – כינויו של חבר הכנסת חיים לנדאו, מראשי תנועת החרות ומקורבו של בגין. הכינוי נבע משמו באצ"ל 'גונדר אברהם'.

44. הזקן – כינויו של מנחם בגין. באותה עת היה בגין בן 41 שנים.

זהו זה אריה, אינני יודע איך תתיחס לפניתי ובאיזה מידה תתחשב בדברי. לדאבוני הכרת אותי בפרק זמן בו הייתי 'השלימזל הנצחי' שבא אך ורק להטרידכם ופטפט ללא הרף – אבל יהודית לבטח זוכרת גם תקופה בהירה יותר ואני מאמין שלא תזלזלו בבקשתי.

ברצוני להדגיש שוב: איני בא לבקש את עזרתך כבא כח או 'ידיד כביכול' של תמיר. אני פונה אליך כחניך המעמד ובית"ר הממלא את חובתו, ותו לא!

בהודמנות זו ברצוני לעמוד על מספר דברים פרטיים:

(א) אם תראה את פִּישֶׁל⁴⁵ אנא מסור לו שלא שכחתי את אשר אני חב לו ויש בדעתי להסדיר את הענין בספטמבר (אחרי שאגמור בעזה"ש את האוניברסיטה).

(ב) סלקתי סוף סוף את החפצים של מר מִיקֶסֶר. מה עלי לעשות עם זה שנשאר אצלי. אבקשך לענות לשמואל ולי לפי הכתובת:

א. מרינסקי, מעונות רוממה א, רח' אריאל, ירושלים.

רצוי מאד שתאשר קבלת מכתב זה במברק בו (אני מקוה) תודיע גם על נכונותך לעזור. אני מצרף קטעים מספר מהעתונות – מתי חושבים אתם לחזור ארצה. תנאים הפיסיים פה השתפרו במידה ניכרת וקשיים במזון וכו' אינם בנמצא בכלל? לא אגזים אם אמר לך שהנך חסר מאד מאד. הזקן נאלץ לעשות כל דבר קטן בעצמו!

כל טוב לכם, ד"ש לאמא

אריה.

45. פישל – עו"ד שמואל פישלוב (שלף).